

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО ТА МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Н. М. Далевська,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії і державного управління
Донецького національного технічного університету

УДК 339.924

КОМУНІКАТИВНА СТРУКТУРА ВЗАЄМОДІЇ АКТОРІВ У МЕЖАХ СВІТОВОГО ПОЛІТИКО-ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ ТА ЗАКОНОМІРНОСТІ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ ВЛАДИ

Досліджено комунікативну структуру взаємодії акторів міжнародних відносин, обґрунтовано закономірності інституціоналізації міжнародної влади відповідно до інтеграційних норм поведінки акторів у межах світового політико-економічного простору.

Ключові слова: комунікативна структура, актори міжнародних відносин, світовий політико-економічний простір, міжнародна влада.

Складність та динамічність глобального розвитку світового господарства обумовлює інституціоналізацію міжнародної влади. Специфіка інституціоналізації міжнародної влади полягає в тому, що остання формується у сфері комунікаційної діяльності акторів у межах світового політико-економічного простору. Система цих комунікацій — складне інтегративне утворення, що виникає внаслідок взаємодії, взаємовпливу акторів у здійсненні легітимаційної інституціоналізації міжнародної влади. Отже, у випадку комплементарного співвідношення потреб, інтересів, мети, мотивів суб'єктів господарювання найкращим засобом взаємодії акторів є співдружність. Якщо потреби, інтереси, мета, мотиви суб'єктів господарювання протилежні — виникає конфліктна ситуація, яка може вирішитись за допомогою компромісу або за допомогою підкорення. Відповідно встановлення нових соціальних зв'язків між акторами в межах світового політико-економічного простору пов'язане зі зміною комунікативної структури міжнародної влади. Разом із тим виникає питання про "якість міжнародної влади", про відповідність її масштабу і складності вирішуваних завдань, отриманих під час формування й структурування системи відносин міжнародної влади.

Втім, при всій неповторності різних історичних етапів інституціоналізації міжнародної влади вони мають внутрішній зв'язок і логіку взаємопереходів. На

© Далевська Н. М., 2013

цій основі спостерігається можливість виявлення перспективних проблем світового економічного розвитку, дослідження новітніх форм соціальної комунікації акторів у межах світового політико-економічного простору, визначення факторів та критеріїв ефективності міжнародної влади тощо.

Питанням інституціоналізації міжнародної влади присвячено роботи таких учених, як С. Амін, Дж. Аррігі, У. Бек, І. Валлерстайн, М. Вебер, А. Гальчинський, В. Геєць, А. Грищенко, В. Дементьєв, Дж. Дункан, Е. Канетті, М. Кастельс, Г. Колодко, Н. Луман, Д. Норт, Р. Нурєєв, М. Портер, В. Сіденко, В. Тарасевич, Е. Тоффлер, Е. Фромм, М. Фуко, А. Філіпенко, Ф. Фукуяма, С. Хантінгтон, Ж.-Л. Шабо та інші. Особливий інтерес становить певний баланс інтересів акторів у русі “влада — власність” у межах світового політико-економічного простору.

Враховуючи те, що трансформування міжнародної влади зумовлено зростанням її функціональної ролі у забезпеченні економічного та соціального прогресу суспільства, розуміння посилення цілісності світової економіки та різноманіття форм діяльності акторів у межах світового політико-економічного простору вимагає дослідження відповідної комунікативної структури з врахуванням закономірностей інституціоналізації міжнародної влади.

Метою статті є дослідження комунікативної структури взаємодії акторів у межах світового політико-економічного простору та обґрунтування закономірностей інституціоналізації міжнародної влади відповідно до інтеграційних норм поведінки акторів у межах світового політико-економічного простору.

За традиційним тлумаченням, влада є фундаментальною якісною ознакою будь-якої соціальної системи. Найбільш фундаментальну, дефінітивну рису влади виокремив М. Вебер. За його визначенням, влада означає будь-яку можливість виявляти усередині цих соціальних відносин власну волю навіть всупереч опору, незалежно від того, на чому така можливість заснована [1, с. 152].

Існують різні класифікації влади залежно від її основ чи джерел. М. Вебер виокремлює такі види легітимної влади: традиційну, харизматичну і раціональну.

Традиційна влада заснована на священних традиціях, ustalених принципах та ідеях. На переконання М. Вебера, “... суспільство утримується як єдине ціле не просто через практичну необхідність і спільність інтересів; його поєднує ідея, що виправдовує встановлений соціальний порядок” [2, с. 511].

Харизматична влада заснована на авторитеті незвичайного особистого хисту (харизмі) суб’єкта. Важливим є ірраціональний аспект: як харизматичність фактично оцінюється тими, хто опинився в її полоні, “прихильниками” [3].

Раціональна влада базується на діловій компетентності, обґрунтованій раціонально створеними правилами [2, с. 646–647].

За Е. Фроммом, влада є наслідком міжособистісних взаємин, за яких одна людина дивиться на іншу як на вищу щодо самої себе [4, с. 142]. У рамках окресленого підходу передбачається існування ірраціональної влади, яка “... ґрунтується на силі і служить експлуатації того, хто їй підкоряється”. У розумінні Е. Фромма, “раціональна влада заснована на законі, компетентності і заслугах ...”, “... раціональна влада, як і справжній ідеал, має на меті розвиток індивіда” [4, с. 224]. Отже, різний рівень прояву владної інтенції сприяє відмінностям у розташуванні індивідів у ієрархічних пірамідах владних відносин у світовому політико-економічному просторі. За таких умов здатність формувати ієрархію та підтримувати її існування вимагає від акторів міжнародних відносин достатньо високого рівня владної інтенції. Відповідно для ієрархій, утворених довкола різних параметрів інтеграції, рівень владної інтенції, необхідний для їх творення та підтримування, є різним.

Зрозуміло, що важливим джерелом раціональної міжнародної влади стали такі міжнародні документи, як Конвенція про мирне вирішення міжнародних

конфліктів, принципи і настанови для ведення міжнародних переговорів, Декларація про принципи міжнародного права, що стосується співпраці між державами, ухваленими згідно з Статутом ООН. У той же час, як свідчить світовий досвід, міжнародна ірраціональна влада заснована на зростанні структурних розколів у соціальних можливостях, прямо пов'язаних із відносинами панування і привласнення ресурсів. Йдеться, наприклад, про утворення так званої “неоліберальної вашингтонської угоди” як ідеологічної основи глобалізаційної політики розвинених країн, що визначає пріоритетну підтримку ринкових стратегій освітніх реформ. Роз'яснюючи сутність поняття “вашингтонська угода”, Н. Хомскі визначає її як певну сукупність ринково-орієнтованих принципів, розроблених урядом США та підконтрольними йому міжнародними фінансовими установами, які запроваджуються різними шляхами у країнах, що розвиваються, часто у вигляді жорстких структуроутворюючих прикладних програм. Головними з принципів “вашингтонської угоди” є лібералізація торгівлі та фінансів, право ринку встановлювати ціну, проведення приватизації в економічній та соціальній сферах, звуження функцій держави. Міжнародні фінансові інститути (Світовий Банк, Світова організація торгівлі, Міжнародний валютний фонд), що є укладачами цієї глобальної угоди, — де-факто “ядро світового уряду” “нової імперської епохи” [5], адже раціональний та ірраціональний типи влади, як підкреслює Е. Фромм, завжди змішані, хоча вони принципово відрізняються один від одного, тому що при аналізі будь-якої ситуації необхідно визначити питому вагу кожного типу влади в конкретному випадку [4, с. 143–144]. Відтак досить часто можна спостерігати ситуацію, коли паралельно з мирними переговорами актори застосовують силові методи вирішення конфлікту.

Основним центром врегулювання конфліктів і підтримання міжнародного порядку нині є Організація Об'єднаних Націй. Саме вона розробляє оптимальні варіанти способів збереження, відновлення і зміцнення миру. Її зусилля реалізуються в таких основних напрямках: превентивна дипломатія, миротворчість, підтримання миру. Кожен з них має свої особливості і відповідає певному етапу зусиль, спрямованих на збереження, відновлення чи зміцнення миру.

У зв'язку з цим, П. Сорокін звертає увагу на те, що для міцного і тривалого миру необхідні чотири умови:

- 1) переоцінка більшості сучасних культурних цінностей;
- 2) поширення і впровадження в усіх державах, народах і суспільних групах системи основних норм і цінностей, які б усіх об'єднували;
- 3) обмеження суверенності всіх держав щодо питань війни і миру;
- 4) утвердження вищої міжнародної влади, наділеної правом обов'язкових і примусових рішень в усіх міжнародних конфліктах [6, с. 144]. Таким чином, метою раціональної міжнародної влади є забезпечення стабільності і безпеки світового економічного розвитку.

Природно, що взаємини різних акторів у межах світового політико-економічного простору можуть перебувати на різних рівнях системної організації. Р. Арон розрізняє такі типи миру: рівновага, гегемонія, імперська влада. Так, імперська влада, яка наділена монополією легітимного насильства, виникає тоді, коли у певному історичному просторі сили політичних утворень або точно збалансовані або домінуються силою одного з них. Мир гегемонії виникає при незаперечній перевазі одного з політичних утворень, незадоволені держави не мають надії змінити статус-кво, а держава-гегемон не прагне поглинути ослаблені держави. Мир рівноваги настає тоді, коли розподіл сил і впливу між державами є визначеним і стабільним [7, с. 158].

Отже, природно, що суспільство як першоджерело міжнародної влади є суб'єктом оцінки ефективності дій влади, орієнтованих на пошук суспільного порозуміння і соціальної відповідальності акторів за соціальний порядок у межах світового політико-економічного простору, адже суспільство виконує низку важливих

легітимаційних функцій: від генерування легітимаційного потенціалу до оцінки ефективності його використання і позбавлення легітимності органів влади й окремих лідерів у випадку незадовільної, з точки зору суспільства, оцінки їх дій при виконанні владних, управлінських та суспільно важливих функцій [8, с. 63–64].

Варто враховувати, що вирішальну роль у пошуку форм легітимної міжнародної влади повинні відігравати національні й загальнолюдські цінності суб'єктів світової системи господарства. Особливий інтерес викликають цінності ідеологічного характеру. У межах ідеології людина відображає власне ставлення до дійсності, а також розуміння сутності соціальних проблем і власну роль у зміні або утвердженні існуючих суспільних відносин [9, с. 388]. За таких умов реальними суб'єктами інституціоналізації міжнародної влади є системні утворення, які в межах одного соціального організму складаються із субкультур з різними етнічними підставами. За визначенням Т. Татаренко, "... соціальні організми — це цілісні системні утворення, кожне з яких має підсистеми, що можуть відтворюватися у взаємодії. Структурні елементи кожної з них за своїм набором ідентичні. Вони відрізняються лише тим, що структуроутворюючими у них є різні чинники. Результати їх взаємодії розрізняються в етнічній організації на різних рівнях і в різних формах (у виробництві, спілкуванні, свідомості). Елементи, що належать до різних підсистем соціального організму, здійснюють цей взаємозв'язок опосередковано, через всю систему соціальних відносин" [10, с. 47–48].

Тож соціальний організм, яким неодмінно є будь-яка одиниця, що пізнає (когнітивна система), продовжує своє існування, доки його комунікативні взаємодії дозволяють йому здійснювати необхідні операції обміну (речовиною, енергією, інформацією). Оскільки ніяким чином загальмувати або припинити (наситити) такий обмін з навколишнім середовищем неможливо, то постійна взаємодія організму із середовищем, як вважає Е. фон Глазерсфельд, є обов'язковою. У процесі своєї життєдіяльності (життєпідтримання), що рівною мірою стосується як біологічного існування, так і соціальних аспектів "виживання", організм стикається з чинниками зовнішнього середовища (перешкодами), які різною мірою впливають на його життєздатність і відповідно викликають різні поведінкові реакції. Якщо реакція у відповідь на вплив зовнішнього середовища є адекватною, тобто дозволяє організмові продовжити своє існування (через задоволення потреб — "бажаної мети"), то організм виявляється придатним для життя у цьому середовищі, є життєздатним ("*viable*") [11, с. 18].

Слід також враховувати, що головна роль в інституційних змінах комунікативної структури взаємодії акторів у межах світового політико-економічного простору належить цілеспрямованим діям багатьох суб'єктів господарювання, які реагують на зміни, що відбуваються, залежно від власних інтересів. У різних економічних, соціальних, культурних, геополітичних та інших умовах ефект системної взаємодії індивідуальних суб'єктів може бути різним: згашатися і не мати продовження в одних випадках і призводити до бурхливої реакції переструктурування системи в інших. "Проте свобода вибору, — слушно зауважує В. Решетило, — на всіх рівнях функціонування інституційної системи завжди залишається за господарювальними індивідами. Інша річ, що вона обмежена "полем можливостей" розвитку системи і синергетичними ефектами взаємодій" [12, с. 54].

При цьому, за ствердженням А. Пороховського, не може бути механічного перенесення економічних законів і категорій з національного на загальносвітовий рівень. Якщо приватні економічні інтереси однаково проявляються на будь-якому рівні, то реалізація національних інтересів, економічна роль держави й міжнародних економічних інститутів, механізм конкуренції, функціонування ринків мають різні прояви [13, с. 65]. Отже, дія економічних, соціальних та політичних детермінант оптимізації взаємодії акторів у межах світового політико-економічного простору створює необхідні умови для координації інституційних змін, що відбуваються відповідно до економічного зростання [14], та механізмів

скоординованої антикризової політики, здійснюваної за прямої участі глобальних регулюючих інститутів [15; 16]. Відповідно сам процес становлення комунікаційної структури взаємодії акторів у межах світового політико-економічного простору здійснюється під впливом закономірностей інституціоналізації міжнародної влади (рис. 1).

Рис. 1. Комунікативна структура взаємодії акторів у межах світового політико-економічного простору та закономірності інституціоналізації міжнародної влади

Примітка: складено автором за [17–24].

За таких умов міжнародна влада як система відносин між суб'єктами світової системи господарства формується на засадах узгодженого процесу взаємодії суб'єктів управління, орієнтованого на пошук суспільного порозуміння і соціальної відповідальності акторів за соціальний порядок у межах світового політико-економічного простору.

Отже, комунікативна структура взаємодії акторів у межах світового політико-економічного простору формується відповідно до закономірностей інституціоналізації міжнародної влади. Вирішальну роль у пошуку форм легітимної міжнародної влади повинні відігравати національні й загальнолюдські цінності акторів міжнародних відносин. За таких умов інтеграція акторів у світовому політико-економічному просторі потребує здійснення певних заходів в організації та регулюванні процесів інституціоналізації міжнародної влади, а саме:

— *по-перше*, враховуючи природу взаємодії акторів у межах світового політико-економічного простору, доцільно провести аналіз альтернативних моделей формування комунікативної структури міжнародної влади;

— *по-друге*, визначити потенціал розвитку наднаціональних інститутів, починаючи з аналізу інституціональних рамок, які структурують діяльність окремих акторів та їхні взаємодії;

— *по-третє*, на основі результатів, отриманих під час формування й структурування системи відносин міжнародної влади, визначити залежність економічних інститутів від типу або якості політичних;

— *по-четверте*, забезпечити відбір впровадження елементів інституційної основи міжнародного економічного порядку;

— *по-п'яте*, запровадити використання механізму міжнародного контролінгу, що передбачає своєчасне реагування на невідповідність між інститутами і характером економічних, соціальних та політичних процесів;

— *по-шосте*, розробити форми та принципи формування мережевих інституційних ланок у світовому політико-економічному просторі;

— *по-сьоме*, визначити та задіяти механізми, які забезпечували б глобальну політико-економічну безпеку в досягненні стабільності світового суспільного ладу.

У зв'язку з цим, перспективою подальших наукових досліджень комунікативної структури взаємодії акторів у межах світового політико-економічного простору та закономірностей інституціоналізації міжнародної влади повинно стати визначення комунікативних бар'єрів, що перешкоджають консенсусному регулюванню міжнародних конфліктів та формуванню системи міжнародної безпеки.

Список використаних джерел

1. Weber, M. The Theory of Social and Economic Organization [Text] / M. Weber. — N.Y. : The Freepress Ltd., 1968. — 436 p.
2. Вебер, М. Избранные произведения [Текст] / М. Вебер ; пер. с нем., общ. ред. и послеслов. Ю. Н. Давыдова ; предисл. П. П. Гайденко. — М. : Прогресс, 1990. — 808 с.
3. Вебер, М. Харизматическое господство [Текст] / М. Вебер // Социологические исследования. — 1998. — № 5. — С. 139–147.
4. Фромм, Э. Бегство от свободы [Текст] [пер. с англ.] / Э. Фромм. — М. : Прогресс, 1989. — 272 с.
5. Chomsky, N. Profit over people: Neoliberalism and global order [Text] / N. Chomsky. — Seven Stories, 1999. — 288 p.
6. Сорокин, П. Причины войны и условия мира [Текст] / П. Сорокин // Социологические исследования. — 1993. — № 12. — С. 140–148.
7. Арон, Р. Мир і війна між націями [Текст] / Р. Арон ; пер. з фр. — К. : Юніверс, 2000. — 685 с.
8. Цокур, Є. Загальна модель та особливості легітимації політичної влади [Текст] / Є. Цокур // Політичний менеджмент. — 2010. — № 1. — С. 61–67.

9. История философии [Текст] : [энциклопедия]. — Мн. : Интерпрессервис, Книжный Дом, 2002. — 1376 с.
10. *Татаренко, Т.* Міжкультурна взаємодія як чинник структуроутворення організації соціального простору [Текст] / Т. Татаренко // Політичний менеджмент. — 2009. — № 5. — С. 46–54.
11. *Glaserfeld, E. von.* Konstruktion der Wirklichkeit und des Begriffs der Objektivität [Text] / E. von. Glaserfeld // Einführung in den Konstruktivismus. — München, 1997. — S. 9–39.
12. *Решетило, В.* Біфуркаційний характер інституційних змін соціально-економічних систем перехідного періоду [Текст] / В. Решетило // Економічна теорія. — 2007. — № 4. — С. 49–58.
13. *Пороховский, А.* Политическая экономия — основа и стержень экономической теории [Текст] / А. Пороховский // Экономист. — 2012. — № 1. — С. 61–73.
14. *Pääkkönen, J.* Economic freedom as driver of growth in transition [Текст] / J. Pääkkönen / Economic Systems. — 2010. — № 34. — P. 469–479.
15. *Eicher, T.* Structural policies and grows: time series evidence from a natural experiment [Text] / T. Eicher, T. Schreiber // Journal of Development Economics. — 2010. — № 91. — P. 169–179.
16. *Сіденко, В.* Модифікація світової економіки під впливом новітніх факторів глобальної трансформації кризи [Текст] / В. Сіденко // Економіка України. — 2012. — № 5. — С. 18–31.
17. *Луман, Н.* Власть [Текст] / Н. Луман [пер. с нем. А. Ю. Антоновского]. — М. : Праксис, 2001. — 256 с.
18. *Parsons, T.* Social systems and the evolution of action theory [Text] / T. Parsons. — N.Y. : Free Press, 1977. — 416 p.
19. *Поппер, К.* Открытое общество и его враги [Текст] / К. Поппер [пер. с англ.] под ред. В. Н. Садовского. — М. : Феникс, Международный фонд “Культурная инициатива”, 1992. — 448 с.
20. *Фуко, М.* Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью [Текст] / М. Фуко [пер. с франц. С. Ч. Офергаса] ; под общ. ред. В. П. Визгина и Б. М. Скуратова. — М. : Праксис, 2002. — 384 с.
21. *Тоффлер, Э.* Метаморфозы власти [Текст] / Э. Тоффлер [пер. с англ. науч. ред., предисл. П. С. Гуревича]. — М. : АСТ, 2003. — 669 с.
22. *Бек, У.* Влада і контрвлада у добу глобалізації. Нова світова політична економія [Текст] / У. Бек. — К. : Ніка-Центр, 2011. — 408 с.
23. *Яременко, В.* Раціональний вибір у мережевих структурах у контексті механізмів соціально-економічного розвитку [Текст] / В. Яременко // Економічна теорія. — 2008. — № 1. — С. 41–54.
24. *Таміліна, Л.* Способи формування контрактних інститутів як фактори економічного зростання: порівняльний аналіз [Текст] / Л. Таміліна, О. Бакланова // Економіка України. — 2012. — № 4. — С. 4–15.

*Рекомендовано до друку кафедрою економічної теорії і державного управління
Донецького національного технічного університету
(протокол № 5 від 12 грудня 2012 року)*

Надійшла до редакції 24.01.2012

Далевская Н. М. Коммуникативная структура взаимодействия актеров в пределах мирового политико-экономического пространства и закономерности институционализации международной власти

Исследуется коммуникативная структура взаимодействия актеров международных отношений, обоснованы закономерности институционализации международной власти в соответствии с интеграционными нормами поведения актеров в пределах мирового политико-экономического пространства.

Ключевые слова: коммуникативная структура, актеры международных отношений, мировое политико-экономическое пространство, международная власть.

Dalevska, N. M. Communication Structure of Actors' Interaction within the World Political Economical Space & Regular Patterns of Institutionalization of International Powers

The article investigates communication structure of interaction of international relations actors, it substantiates the regular patterns of institutionalization of international powers according to the integration norms of actors' behavior within the world political economical space.

Keywords: *communication structure, international relations actors, world political economical space, world power.*

